

Meghívó

A Debreceni-Nyíregyházi Püspökség,
az Országos Katolikus Gyűjteményi Központ,
a PPKE BTK Klasszika Filológia Tanszéke és
tisztelettel meghívja

a

VII. SCRIPTORIUM-KONFERENCIÁRA,

amelynek helye és ideje:

Egyházmegyei Kateketikai Központ

Debrecen, Varga u. 3.

2024. május 30-31.

A konferencia előadásai teams-linken on-line is követhető lesz, ehhez azonban regisztráció szükséges az okgyk@katolikus.hu emailcímen.

Program

MÁJUS 30. (CSÜTÖRTÖK)

11:00 A konferenciát köszönti

S.E.R. PALÁNKI FERENC, Debreceni-Nyíregyházi Egyházmegye püspöke

és BIRHER NÁNDOR MÁTÉ, a PPKE BTK dékánja,

a konferenciát megnyitja

S.E.R. VARGA LAJOS váci segédpüspök, OKGYK igazgató.

SZEKCIÓ I.

KÓDEXEK, FORRÁSOK

Elnök: TAKÁCS LÁSZLÓ

11:20 SZUROMI SZABOLCS ANZELM, O.PRAEM. *A kora-középkori latin szentségkiszolgáltatási fegyelemre gyakorolt keleti hatást alátámasztó két szövegtanú*

11:40 CZAGÁNY ZSUZSA – ENYEDI MÓZES – GILÁNYI GABRIELLA, *Az Országos Levéltár elveszett és megkerült kottás kódextöredéke*

12:00 HENDE FANNI, *A kolozsmonostori hiteleshely jegyzőkönyveinek in situ kódextöredék-palliumai*

12:20 OROSZ ADRIENN, *Hangok a kódexben. Aktorok és jelzések a középkori vallásos kéziratokban*

12:40 CSONTOS ESZTER LUCA, *Egy budapesti Manṭiq al-ṭayr-kézirat provenienciájának kérdései*

13:00 *Hozzászólások, kérdések*

13:30 *Ebédszünet*

SZEKCIÓ II.

XVI-XVII. századi kéziratok

Elnök: MAJOROSSY IMRE

- 14:30 ÉGER GÁBOR, *Liturgiátörténeti feljegyzések Sárospatakon Kulcsár György Postilla-jában (Bártfa, 1579)*
- 14:50 DÖMÖTÖR ADRIENNE, *Keresztény értelmiség, népi képzeletvilág – nyelvemlékek tanúsága a XVI. század első feléből*
- 15:00 GULYÁS KRISTÓF, *Munkadokumentum a 17. század végétől? Az 1696-os mosoni főesperesség vizitációjának példányai a Győri Egyházmegyei Levéltárban*
- 15:20 W. SOMOGYI JUDIT, *Szövegtagolási példák itáliai kancelláriai iratokban*
- 15:40 VARGA MÓNIKA, *A regiszter lehetséges hatása a területi és társadalmi beágyazottságra boszorkányperes jegyzőkönyvek kéziratai alapján*
- 16:00 *Hozzászólások, kérdések*
- 16:10 *Kávészünet*

SZEKCIÓ III.

XVIII. SZÁZADI KÉZIRATOK I.

Elnök: MACZÁK IBOLYA

- 16:30 TENGELY ADRIENN, *Egy 18. századi falusi vallási társulat élete a csernelyi Oltáriszentség Társulat névkönyve alapján*
- 16:50 HORVÁTH ISTVÁN, *Pók József (1773–1856) plébános „Protocollum Parochiale”-ja*
- 17:10 HUBERT ILDIKÓ, *Fábián Gábor (179-1877) Mindenés Gyűjteménye, amelyet 1816-ban gyűjtögetett össze Debrecenben*
- 17:30 NAGY LÁSZLÓ, *Gyalogi János jezsuita szerzetes (1686-1761) költői levelei*
- 17:50 SCHRANKÓ LÁSZLÓ, *Balogh Bernát tartományfőnök írása a szentantali ferences Kolostor II. József által 1789-ben elrendelt megszüntetéséről, és kegyképeinek, valamint véres könnyereklyéjének megmentéséről*
- 18: 10 *Hozzászólások, kérdések*
- 19:30 *Fogadás (Szent József Kollégium, Varga u. 2.)*

MÁJUS 31. (PÉNTEK)

7:30 *Szentmise* (Püspöki Hivatal kápolnája, Varga u. 4.)

SZEKCIÓ IV.

XVIII. SZÁZADI KÉZIRATOK II.

Elnök: NAGY LÁSZLÓ

9:00 MACZÁK IBOLYA, *Illyés István-kompiláció egy miskolci kéziratok gyűjteményben (18.sz.)*

9:20 POSTA ANNA, *Fiziko-teológiai költemények Szőnyi Benjámintól maradt neolatin versgyűjteményében*

9:40 HURSÁN SZABOLCS, *Batthyány József esztergomi érsek kéziratjai*

10:00 *Hozzászólások, kérdések*

10:10 *Kávészünet*

SZEKCIÓ V.

XIX-XX. SZÁZADI KÉZIRATOK

Elnök: S.E.R. VARGA LAJOS

10:30 BARNA GÁBOR, *Baranyi István halálra ítélt utolsó órái. Áts Benjámintól levele, 1852.*

10:50 FRAUHAMMER KRISZTINA, *Egy speciális kéziratok napló hagyaték a 20. század első évtizedeiből*

11:10 PÉTI MIKLÓS, *A Kisfaludy Társaság 1904-es pályázatának kéziratok anyaga az MTA kéziratárában*

11:30 PATAKI ELVIRA, *Görög hősök, terézvárosi kiskamaszok. A Gombosi fivérek mitológiai kézikönyve*

11:50 MIKLÓS RÉKA, *Elme Imre (1847–1914) zentai kántorkönyvciklusa 1872-ből: repertoár és használat*

12:10 *Hozzászólások, kérdések*

13:30 *Ebéd*

SZEKCIÓ VI.

KÖNYVTÁRAK, KÉZIRATOK

Elnök: DÖMÖTÖR ADRIENNE

14:30 S.E.R. VARGA LAJOS, *Bejegyzés két könyvben a Bissingen hagyatékából a Váci Egyházmegyei Könyvtárban*

14:50 IVANCSÓ ISTVÁN, *Duliskovics János Carmen Gratulatorium című, Krucsay Mihály ungvári szemináriumi rektort köszöntő versének bemutatása*

15:10 MAJOROSSY IMRE, *Exercicios de devocion. A Klimo-könyvtár egyetlen spanyol kézírata*

15:30 TOMKÓ ZOLTÁN, *A Trautson-hagyaték Kalocsán őrzött darabjai*

15:50 KISDI KLÁRA, *Két titokzatos címerpajzs a kalocsai kódexeken: ki lehetett az Ms 177 és az Ms 383 korábbi tulajdonosa?*

16:10 *Hozzászólások, kérdések*

Zárszó

TAKÁCS LÁSZLÓ

16:30 Egyházmegyei Könyv- és Levéltár látogatása

Rezümék

SZEKCIÓ I.

KÓDEXEK, FORRÁSOK

SZUROMI SZABOLCS ANZELM, O.PRAEM.

(kutatóközpont és tanszékvezető egyetemi tanár, az MTA doktora, az Academia Europaea rendes tagja)

A kora-középkori latin szentségkiszolgáltatási fegyelemre gyakorolt keleti hatást alátámasztó két szövegtanú

A Szentpétervári Nemzeti Könyvtár középkori görög nyelvű egyházi kéziratok között azonosítható egy eredetileg a Corbie-i Apátság könyvtárához tartozó görög kézirat, nagybetűs írással, amelynek jellegzetességei megegyeznek a 6-7. századi alexandriai görög kéziratok formai sajátosságaival. A kézirat négy fő egységből áll, amelyből a talán a leglényegesebb a harmadik, amelynek tartalma és szerkezete teljesen megegyezik a kánonjogtörténetben, a szentségek kiszolgáltatását rendező kiemelkedő latin forrásként számon tartott, eddig 476-485-re datált, az Egyház Régi Szabályzata elnevezést viselő egyházfegyelmi munkával (*Statuta Ecclesiae Antiqua*). Az általam 2023-ban felfedezett görög szövegtanú tükrében lényegi kérdések merülnek fel a gyűjtemény tényleges eredeti keletkezési nyelvét és helyét illetően, amelyet eddig Gennadius marseilles-i püspök (†496 körül) latinul írt munkájának tulajdonítottak. A kérdést tovább árnyalja, hogy a penitenciális (bűnbánati) fegyelem fejlődése, és az ír szerzetesek görög nyelvű fegyelmi műveltsége tekintetében egyedülálló szövegtanút sikerült azonosítanom szintén 2023-ban, a Gonville and Caius College-ban (Cambridge, UK). Ez egy három egységből utólag összeállított szövegtanú (*colligatum*), amelyet a 990-es években másoltak, a metz-i székesegyház könyvmásoló műhelyében, és Beda Venerabilis két, biblikus kommentárok közé sorolt művét tartalmazza. Beda megfogalmazása Szent János levelének kifejtésénél megerősíti a Szentpéterváron azonosított görög nyelvű kézirat által feltételezhető, az ír alapítású kolostorok teológiai és kánonjogi kultúrájára, különösen az ún. *penitentia taxata* kérdésére gyakorolt keleti befolyást. Ebben a vizsgálatban egyedi hangsúlyt kell helyezni az ír

szerzetesek és az Alexandriai Egyház 6-8. századi kapcsolatára, és a keleti egyházfegyelemnek a latin kánoni gyakorlatra kifejtett közvetlen hatására.

CZAGÁNY ZSUZSA – ENYEDI MÓZES – GILÁNYI GABRIELLA

(HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet)

Az Országos Levéltár elveszett és megkerült kottás kódextöredéke

2023 novemberében a Digitális Zenei Fragmentológia Kutatócsoport munkatársai váratlan fölfedezést tettek. Az egyik népszerű közösségi oldalt böngészve figyelmesek lettek a Központi Antikvárium árverési katalógusára, melyet virtuálisan föllapozva az árverésre bocsátott tételek között egy középkori kottás kódexlapot találtak. A katalógustételről kiderült, hogy egy 14. századi pálos graduále teljes lapja, amely ráadásul azonos Szendrei Janka 1981-ben publikált forráskatalógusának F 333 számú fragmentumával. A fragmentum adatlapján Szendrei saját kezű bejegyzése tanúskodik arról, hogy a pergamenlap egykor az Országos Levéltár egy, az újhelyi pálosok 1571-ben összeállított bordézsmajegyzékének szolgált borítójául, azonban már a Szendrei-katalógus készülése idején, 1980-ban elveszetteként tartották nyilván. A töredék különösen értékes kincs a gregorián paleográfia szemszögéből, hiszen rajta a hazai alapítású pálos rend legkorábbi azonosítható kottairása maradt fenn. Három részre osztott előadásunkban a töredék megtalálásának háttértörténetét mondjuk el, majd a kottairás paleográfiai elemzésének tapasztalatait foglaljuk össze, végül a töredéken fennmaradt zenei-liturgikus tartalmat helyezzük el a középkori Magyarország hangjelzett forrásainak sorában.

HENDE FANNI

(HUN-REN-OSZK Fragmenta et Codices Kutatócsoport)

A kolozsmonostori hiteleshely jegyzőkönyveinek *in situ* kódextöredék-palliumai

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában őrzik a kolozsmonostori konvent levéltárát. Ezen belül az F15 állagban található a konvent által kiadott oklevelek másolatát tartalmazó protokollumok, amelyek közül többet kódextöredékbe helyeztek és abban tartottak. A 20. században hat protokollumról leválasztották a fragmentumot, és a levéltár

töredékgyűjteményébe tették át. Ezekről a töredékekről a fond feltárásakor leírásokat készítettem, amelyek 2018-ban a Turul folyóiratban megjelentek. Az F15 állaghoz tartozó további két töredéket korábbi Scriptorium-konferenciákon ismertettem Gilányi Gabriellával és Dömötör Adrienne-nel. Több jegyzőkönyvet azonban még ma is töredékbe kötve őriznek.

Előadásomban ezeket az *in situ* töredékeket mutatom be, amelyeket ennek az állagnak a szisztematikus feltárásával azonosítottam ebben az évben. A középkorban a hiteleshely a bencés apátságban működött, ahol a levéltárát is őrizték még 20 évvel a szerzetesek elköltözése után is. 1575-ben azonban a levéltárat Kolozsvárra költöztették. Mivel a levéltári iratokat általában helyben elérhető kódexek leveleibe kötötték, ezért ezeknek a fragmentumoknak a vizsgálatával a bencés apátság, illetve Kolozsvár középkori művelődéstörténetét ismerhetjük meg jobban.

OROSZ ADRIENN

(ELTE BTK PhD hallgató)

Hangok a kódexben. Aktorok és jelzések a középkori vallásos kéziratokban

A kódexek készítésében általában több ember vett részt: egyikük a pergament készítette, amelyre a szöveget írták, másikkal a díszes kötést, amelybe a kézirat került, és gyakran több ember dolgozott a szöveg és a képek pergamenre vetésén is – mindezt azért, hogy olyan könyv készüljön el, amely megfelel a megbízó előírásainak. A munka során a különböző személyek különböző felelősségi kö-rökkel rendelkeztek. Tevékenységük azonban a szövegre is hatással volt: pragmatikai és metapragmatikai jelzések sora befolyásolja a szöveg jelentésképzését és interpretációját az olyan könyvekben is, amelyek bibliai szöveget, azaz szent, megváltoztathatatlan szöveget tartalmaznak. Előadásomban ezeket a jelzéseket veszem sorra a latin nyelvű, angliai és francia készítésű kódexanyag vizsgálá-tával, és megkísérlem felvázolni a főbb aktorok – írnok, illuminátor, megbízó – felelősségi köreit a szent szöveg értelmezésének alakításában.

CSONTOS ÉSZTER LUCA

(ELTE, Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete)

Egy budapesti *Manṭiq al-ṭayr*-kézirat provenienciájának kérdései

Farīd al-Dīn ‘Aṭṭār (megh. 1221) misztikus költő legismertebb műve, a *Manṭiq al-ṭayr* különös népszerűségnek örvendett a Timurida-kori (1370-1507) Irán területén, amit az ebben a korban nagy számban másolt kéziratok tanúsítanak. Ezeknek a kéziratoknak egy jeles, ugyanakkor kevésbé ismert példányát őrzi az Egyetemi Könyvtár keleti kódexei között található Cod. Orient. 13, amely egy 1483-ban másolt *Manṭiq al-ṭayr*t tartalmaz. Az előadás célja az ezen a kézíraton végzett kodikológiai vizsgálat eredményeinek a bemutatása, különös tekintettel a proveniencia kérdésére. Bár a kolofon nem tartalmaz a másolás helyére vonatkozó információt, azonban a kézirat kodikológiai sajátosságai és a másoló személyének és munkásságának alapos vizsgálata alapján meghatározható azon földrajzi terület, ahol a kódex feltételezhetően másolásra került.

SZEKCIÓ II.

XVI-XVII. századi kéziratok

ÉGER GÁBOR

(Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtára)

Liturgiátörténeti feljegyzések Sárospatakon Kulcsár György *Postilla*-jában (Bártfa, 1579)

A Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárának régi könyveiben számos egyháztörténeti, családtörténeti feljegyzés, kézíratos prédikáció és imádság található. Kulcsár György *Postilla*-ja 1579-es, bártfai kiadása első kötéstáblájának verzóján egy eddig még nem ismertetett és elemzett érdekes liturgiátörténeti feljegyzés található. A szinte az egész kötéstáblát kitevő bejegyzést az íráskép szerint feltehetően Daróczi Király Imre dunapataji prédikátor jegyezhetette be a kötetbe, aki a possessorbejegyzése szerint 1616-ban lett a könyv tulajdonosa. A rövid bejegyzés szól a postillázás eredetéről, és hatásáról, amely alapján a sorok írója a postillázás gyakorlatának kritikusa lehetett. Egy érdekes csillagászati eseménysorozat, nap és holdfogyatkozások különös egybeesését is feljegyezte, az eucharisztia kérdésével kapcsolatos első jelentős vitára is utalást tett, emellett a szentségimádás gyakorlatának és az Úrnapi ünnepe bevezetésével kapcsolatos adatokat is rögzítette. Előadásomban a bejegyzés egyes pontjainak részletes elemzését kívánom megtenni.

DÖMÖTÖR ADRIENNE

(MTA Nyelvtudományi Intézet)

Keresztény értelmiség, népi képzeletvilág – nyelvemlékek tanúsága a XVI. század első feléből

Előadásomban az egyházi írásbeliség és az ide beemelt népi elképzeléseket tükröző szövegek kapcsolatával foglalkozom.

Elsősorban az imádságok és a ráolvasások, illetve a – szintén egyházi körökben keletkezett – gyógyászati tanácsok és a ráolvasások viszonyát vizsgálom. Az anyanyelvű kódexirodalomban sem teljesen példátlan, a különböző latin nyelvű nyomtatott könyvekbe bejegyzett magyar nyelvű vendégszövegek között viszont kifejezetten feltűnő, mennyire gyakran kerülnek a lapokra úgynevezett babonás hiedelmekre valló sorok. Milyen tartalmi és formai összefüggések fedezhetők fel a keresztény valláson belüli, illetve attól elviekben távoli szövegtípusok között? Miről árulkodik az egyes bejegyzések szövegkörnyezete? Bár magam a szövegekkel mint nyelvemlékekkel foglalkozom, a vizsgálat természetesen nem nélkülözheti a történeti néprajzi kutatások eredményeit sem (az utóbbi évekből mindenekelőtt Ilyefalvi Emese ráolvasás-gyűjteményére, illetve Bárh Dániel munkáira hivatkozva).

A téma részeként azt is megvizsgálom, hogy a magyar nyelvű kódexekben olykor fellelhető kereszt jelek melyik szövegtípust milyen arányban jellemzik (azaz használatuk elválasztja-e az egyházi és a népi hitvilág szövegeit).

GULYÁS KRISTÓF

(PPKE BTK TDI)

Munkadokumentum a 17. század végéről?

Az 1696-os mosoni főesperesség vizitációjának példányai a Győri Egyházmegyei Levéltárban

A vizitációs dokumentumok, egyházlátogatási jegyzőkönyvek feltárása, elemzése, adott esetben kiadása alapvető feladata az egyháztörténetet művelő történészeknek, hiszen a kora-újkori Magyarország társadalmára, vallásosságára, épített örökségére és egyházi tárgyi

kultúrájára vonatkozó adatok, információk alapvető forrásairól van szó. Előadásomban nem egy eddig ismeretlen vizitációt, hanem egy ismert forrás eddig nem, vagy csak kevésbé ismert példányát mutatom be. Előadásomban kitérek a dokumentum azonosításának folyamatára, jellemzőire, valamint az 1696-os mosoni főesperesség egyházlátogatási jegyzőkönyvének példányainak sorsára, fellelhető töredékeire. Végül a dokumentum jellemzőit (írasképét, javítások számát, stb...) összevetem a történészek által eddig ismert és használt jegyzőkönyvével.

W. SOMOGYI JUDIT

(PPKE BTK, KÚNYI, Olasz Tanszék)

Szövegtagolási példák itáliai kancelláriai iratokban

A kora-újkori kéziratos dokumentumokban rendszerint megfigyelhető a szövegek szerkezeti és pragmatikai jellemzőinek megjelenítésére irányuló szándék. A szövegrészek összetartozását vagy elkülönülését, fókuszba állítását vagy háttérbe helyezését a szövegekben szórendi változtatással, tagoló funkciójú lexikális elemek beillesztésével, egyszerűbb grafikus megoldásokkal jelölték. A korabeli grafikai kelléktárak szövegtagolásra alkalmazott eszközei között jelentős szerep jutott az összetettebb, különböző funkciókat betöltő központosásjelekből álló rendszereknek, amelyek alkalmasak voltak a szerkezeti és kommunikációs tulajdonságok egyidejű ábrázolására a szövegekben, és ezáltal elősegíthették a tartalom értelmezését.

Az előadás ez utóbbi tagolási forma gyakorlatát vizsgálja olasz nyelvű, diplomáciai levelezés keretében létrejött írásokban.

SZEKCIÓ III.

XVIII. SZÁZADI KÉZIRATOK I.

VARGA MÓNKA

HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont

A regiszter lehetséges hatása a területi és társadalmi beágyazottságra boszorkányperes jegyzőkönyvek kézíratai alapján

Jelen előadás boszorkányperes tanúkihallgatási jegyzőkönyvek kézírataiból kiindulva tár fel különféle ejtési, nyelvjárási jellemzőket a XVIII. században. A forrásokból kimutatható nyelvhasználatra a lejegyző és a tanúk közös produktumaként érdemes tekinteni, az iratok viszont elsősorban a kihallgatások helyszíne (gyakran a tanúk lakhelye) szerint kapcsolhatók területhez. A megfigyelt ejtésvariánsok egy része a szűkebb régió jellegzetessége lehetett, más részük viszont az eddig feldolgozott források és a korpuszadatok alapján társadalmilag szélesebb körben elfogadottnak bizonyult. Esettanulmányként ezúttal a regiszter szempontja vetődik fel egy olyan forrás esetében, ahol nemcsak a tanúvallomások maradtak fenn (ráadásul szövegváltozatban ugyanattól a kéztől), hanem az azokat egy önálló egységben összefoglaló ügynevezett *Levata* is. Kérdés, hogy formálisabb szöveggént az utóbbiban is rögzültek-e területi kötődésű ejtésvariánsok, s ha igen, azok hogyan árnyalják a tanúvallomások alapján meghatározott nyelvjárási képet. Az elemzéshez további forrásokat is szükséges tekintetbe venni.

TENGELY ADRIENN

(Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Andragógiai és Közművelődési Tanszék)

Egy 18. századi falusi vallási társulat élete a csernelyi Oltáriszentség Társulat névkönyve alapján

Az Egri Főegyházmegyei Levéltár állományába az utóbbi években több 18. századi falusi Oltáriszentség társulati névkönyv került be, melyek közül kiemelkedő jelentőségű mind formai, mind tartalmi szempontból a csernelyi kötet. A könyv rendkívül szép kivitelű, különlegessége a kötet elején található, különlegesen szép kivitelű illusztráció, ugyanis az Oltáriszentség előtt térdeplő, alapító plébánost ábrázoló kép az egri főtársulat illusztris névkönyve, az ún. Barkóczy Album az alapító Barkóczy Ferenc püspököt ábrázoló festményének kissé provinciálisabb tükörképe. A csernelyi névkönyv a társulat alapításától, 1767-től a II. József első társulati feloszlató rendeletéig, 1782-ig tartalmaz bejegyzéseket évek és hónapok szerint. Ezekből megismerhetjük a tagság számát és nem szerinti összetételét, a társulat fejlődésének dinamikáját, valamint vonzaskörzetének alakulását, ugyanis nemcsak Csernelyből, hanem jóval távolabbi településekről is iratkoztak be tagok. A névkönyv és a társulathoz kapcsolódó néhány

egyéb fennmaradt dokumentum segítségével a társulat működéséről szinte teljes képet kaphatunk, mely közelebb visz a 18. századi falusi vallási és közösségi élet jobb megismeréséhez, amely ezidáig nagyrészt homályban maradt a jobban feldolgozott városi társulatokkal szemben.

HORVÁTH ISTVÁN

(Egri Főegyházmegyei Levéltár)

Pók József (1773–1856) plébános „Protocollum Parochiale”-ja

A Katolikus Egyház a török hódoltság megszűnte után kiépítette a maga intézményhálózatát a frissen felszabadított területeken és ezzel együtt az egyházi adminisztráció is egyre nagyobb szerepet kapott. A fejlett püspöki bürokrácia fokozatosan teret nyert az alsóbb igazgatási szinteken, mely az iratok növekvő számában is megnyilvánult. A plébániákon keletkezett iratok megőrzésére az ordináriusok is nagy gondot fordítottak, a különféle egyházi jogszabályok már a 18. századtól előírták a plébániákon őrzött iratok kezelését és gondos őrzését, melynek ellenőrzése az esperesek feladata volt, bár alkalmasszerűen más személyt is megbízhatott a főpásztor az irattárak ellenőrzéssel.

A plébániák legrégebbi és legfontosabb ügyviteli irattípusa a protocollum, azaz a jegyzőkönyv volt. Ezekbe a jegyzőkönyvekbe másolták be a kimenő és beérkező leveleket, a felsőbb rendeleteket és a plébániát érintő fontosabb ügyeket is.

Az Egri Főegyházmegyei Levéltárba a bélapátfalvi plébániáról került be 2019-ben egy *Protocollum Parochiale*, melyet Pók József sáta, majd bélapátfalvi plébános vezetett.

A kötet tartalmából egyértelműen megállapítható, hogy a címe ellenére ez nem egy hivatalos, az egyházi előírásoknak megfelelően vezetett plébániai jegyzőkönyv, hanem egy személyes napló.

Pók könyvébe csak azokat az Egerből érkező rendeleteket vagy elküldött leveleket írta bele, amelyeket ő fontosnak tartott, illetve azokat az ügyeket, amelyekben hivatalból vett részt, például vegyes házassági ügyeket vagy épp egy zsidó személy megkeresztelkedését. Saját életéből csak kevés eseményt említ meg ellenben bővebben jegyezte le a fontosabb helyi egyházi és világi történéseket a naplójában.

Mindazonáltal a napló legterjedelmesebb részét az aktuális időjárás ismertetése teszi ki. Pók József az időjárás eseményeket lejegyzését 1812-ben kezdte el, a rendkívül hideg, téli időjárás

következtében beálló gazdasági nehézségek és az élelmiszerek rendkívüli drágaságának ismertetésével. 1812 májusától napi szinten és egyre részletesebben jegyzi le a helyi időjárási és fenológiai eseményeket, a kialakuló éhínségeket, a világi és földesúri/egyházi segélyezéseket.

HUBERT ILDIKÓ

(Irodalomtörténész, ny. tanár)

**Fábián Gábor (179-1877) *Mindenes Gyűjteménye*, amelyet 1816-ban gyűjtögetett össze
Debrecenben**

A közéleti, tudósi pályát befutó Fábián Gábor (az MTA és Kisfaludy Társaság tagja), még fiatal korában készítette vers- és próza másolat-gyűjteményét, amelynek bemutatására előadásomban vállalkozom. A címben megadott 1816-os keltezés a kéziratoknak csak egy részére vonatkozik, mert a gyűjtemény utolsó harmadában már 1819, 1820, sőt 1822-es évszámú másolatokkal találkozhatunk. Magyar és latin nyelven.

A kézirat-együttes 82 tételt tartalmaz: prózai munkákat (műfordítást, halotti búcsúztatót, levelet stb.) és versmásolatokat (Csokonai Vitéz Mihály, Fazekas Mihály, Földi János, Vitkovics Mihály és megnevezett tógátus deákok tollából származót). Terjedelme 235 lap.

Csokonai V. Mihálytól 12 másolat szerepel, s előadásomban az ő, és barátai kéziratára szűkítem figyelmemet. Csokonai nemrég megjelent kritikai kiadása jó alapot, kiindulási pontot kínál a művek vizsgálódásához – másrészt segíti az érdeklődés felkeltését Fábián Gábor személye iránt.

NAGY LÁSZLÓ

(PPKE BTK, ny. professzor)

Gyalogi János jezsuita szerzetes (1686-1761) költői levelei

Gyalogi János saját magáról azt írta, hogy hitszónok és költő („concionator et poeta”). A szakirodalom eddig főleg hitszónoki műveivel (prédikációk, prédikációelmélet) foglalkozott. Latin nyelvű versei után kutatva és azokban a szakirodalom által eddig a jezsuitáknál hiányolt „személyes lírai költészetére” felfigyelve, költői levelei is kézbe kerültek, melyekkel a 18. század második felében

magyar nyelven is divatossá vált műfajt mintegy megelőlegezte. Előadásomban e levelek alapján (amelyek között akad nyomtatott is, de többnyire kéziratban maradtak) Gyalogi néhány jezsuita szerzetessel való kapcsolatáról és a költői levél műfajáról beszélnék.

SCHRANKO LÁSZLÓ

(ELTE PhD hallgató)

Balogh Bernát tartományfőnök írása a szentantali ferences Kolostor II. József által 1789-ben elrendelt megszüntetéséről, és kegyképének, valamint véres könnyereklyéjének megmentéséről

II. József császár a szentantali ferences zárdát is eltörölte és magtárrá, a templomot pedig szénaraktárrá tette. A császári küldöttek az 1789. április 27-én történt elkobzáskor a kegyképet is megfosztották minden arany és ezüst ékszerétől, valamint attól az arany szelencétől, mely a vérkönnnyek megőrzésére szolgált. Az eseményeket hűen örökíti meg Balogh Bernát ferences tartományfőnök 1797-es sajátkezű latin, a bacsfa-szentantali plébánia archívumában fellelhető írása. A kéziratban szerepel, hogy titokban sikerült megmentenie azt a kehelykendőt, melybe az 1715-ös könnyezéskor a kegyképről lehulló véres cseppeket felfogták, s melyet az elkobzás napjától egy tiszta korpóráléban őrzött egészen 1797. február 1-ig, amikor azt egy Komáromban készült üveggel ellátott tartóba helyezte. A kegyképet pedig a kolostor végleges bezárásakor Batthyány József esztergomi bíboros-érsek parancsára a kiürített sekrestyébe helyezte, miközben azt számos keservesen síró férfi és nő ájtatos csókokkal illette.

SZEKCIÓ IV.

XVIII. SZÁZADI KÉZIRATOK II.

MACZÁK IBOLYA

(HUN-REN-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport)

Illyés István-kompiláció egy miskolci kéziratok gyűjteményben

Bár a kutatások igazolják, hogy Pázmány Péter munkásságának számos okból (így a tekintélytisztelet, prédikációgyűjteményének és Kalauzának elterjedtsége, a szerző szónoki képességei), kulcsszerep jutott a régi magyarországi prédikációk kompilációja területén – hiszen számos hitszónok használta szó szerinti, jelöletlen forrásként műveit – korántsem tekinthetjük őt az egyetlen kútfőnek e téren.

A 18. századi (nyomtatott és kéziratos) gyűjteményes kötetek kompilációit illetően eddig kevés szó esett Illyés István forrásként használt prédikációiról, holott ez az egyik alapja a Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltárban őrzött kéziratos prédikációgyűjteménynek. Előadásomban e műrészlet sajátos (kompilatív szempontú) elemzését végzem el. Az új filológiai adatokon túl a forrásfeldolgozás egyik új gyakorlatát és az ezzel kapcsolatos problémaköröket is ismertetem.

MIKLÓS RÉKA

(GFE)

Elme Imre (1847–1914) zentai kántorkönyvciklusa 1872-ből: repertoár és használat

E kéziratos, több kötetes kottás forrás Temerinből származik. 2021-ben, teljesen véletlenül bukkantam rá a templomban, egy használaton kívüli orgonapad belsejében – eredetileg német nyelvű énekeket kerestem. A kántorkönyvciklust Elme Imre 1872-ben, Zentán írta. Az egyik füzet hátsó részében van is egy kisebb, német, későjozefinista énekcsoporthoz; a többi füzet viszont főleg magyar nyelvű, kottás énekeket tartalmaz. Az énekrepertoár az egyházi év teljességét lefedi. A köteteket Temerinben mintegy száz éven keresztül használták, Elme után is: erről árulkodnak a szétrongyolódott, elpiszkolódott lapok és az utólagos betoldások. A II. Vatikáni zsinat után a régi kéziratos állomány lassacskán kikopott a mindennapi használatból és feledésbe merült. A most feltárt kántorkönyvciklus a térség egyházzenetörténetében az egyik véletlenszerűen fennmaradt, ugyanakkor értékes és hiánypótló forrásunk.

HURSÁN SZABOLCS

(Magyarságkutató Intézet Klasszika-filológiai Kutatóközpont)

Batthyány József esztergomi érsek kéziratai

Az MTA könyvtárában a Batthyány-könyvanyaggal bekerült kéziratok között található Batthyány Lajos bécsi könyvtárának 1743-as katalógusa. Batthyány Lajos kéziratainak kutatása

vezetett el fia, Batthyány József kéziratához bennünket. Az OSZK-ban található 1792-es iratjegyzék szerint Batthyány Lajos 71 kötetnyi kézírata Batthyány József könyvtárának részét képezte.

Az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár az érsekhez köthető kézíratainak együttese képezi ma a Batthyány-gyűjteményt, melynek tematikáját a magyarországi vonatkozású állam-, jog- és politikatudomány határozza meg, de nagy arányban reprezentált az irodalom és történelem is.

Batthyány legjelentősebb kulturális törekvése egy nyilvános könyvtár létrehozása lehetett, amelynek tervét éppen Pray György bocsátotta Batthyány József rendelkezésére, szinte közvetlenül az esztergomi érseki cím megszerzését követően. A primást úgy tűnik különösen a kéziratoknak érdekelték, hisz maga is hangsúlyozta, hogy az általa létrehozandó nyilvános könyvtárnak különösen kéziratokra van szüksége.

A primási levéltár személy szerint Batthyány Józsefhez köthető anyagában egy olyan csoport tartalmazza a talán legnagyobb forrásértékkel bíró iratanyagot, amely levéltári leírása alapján a primás római ágenseinek 1776 és 1784 között Batthyány Józsefhez írt leveleit tartalmazza. A fond megtekintése során kiderült, hogy nemcsak a címében említett időszakra vonatkozóan tartalmaz az ágensek mellett kardinálisok és családtagok által is írt leveleket, hanem már jóval korábbról is: a legrégebbi általunk talált levél 1751-es keltezésű.

Batthyány József kézíratos kulturája kapcsán érdekes kérdést jelent, hogy milyen kapcsolatban állt egymással pozsonyi magánkönyvtára és az érseki gyűjtemény. A Batthyány által szerzett gyűjtemények sorsára végzetes eseményt jelentett Pozsony 1809-es francia megszállása, amikor is az érseki könyvtár egy jelentős részét rekvirálták.

POSTA ANNA

(Debreceni Egyetem BTK, Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet)

Fiziko-teológiai költemények Szőnyi Benjámintól maradt neolatin versgyűjteményében

Szőnyi Benjámint, református lelképásztor, költő és író (1717-1794) latin nyelvű költészete kézíratos formában maradt ránk, a 223 oldalnyi terjedelmű versgyűjteményét sohasem publikálta. A kézíratos kötet első része erkölcsi tanítóköltemények gyűjteménye, a második rész jelentős hányadát pedig a fiziko-teológiai versek teszik ki. Szőnyi három könyvre osztotta fel

az első egységben szereplő költeményeit. Az első könyvben található versekben mintegy bevezetésként a Magyar Királyságot mutatja be, a második könyv epigrammái a keresztény erényekről, a harmadik könyv költeményei pedig az emberi bűnökről szólnak. A kötet második fele bőséges fiziko-teológiai korpuszt tár az olvasó elé, amely több helyen bibliai-teológiai értelmezését is tartalmazza a bemutatott természeti elemeknek. Az előadásban előbb a kéziratok koncepcióval bíró első részének felépítéséről, verseinek tematikájáról lesz szó, majd a második részben hangsúlyos fiziko-teológiai költemények kerülnek az elemzés fókuszába.

SZEKCIÓ V.

XIX-XX. SZÁZADI KÉZIRATOK

BARNA GÁBOR

(GFE kutatóprofesszor, SZTE Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék professor emeritus)

Baranyi István halálra ítélt utolsó órái

Áts Benjámín levele, 1852.

Az Aranykorona és más imádságoskönyveket író Áts Bejámín ferencrendi szerzetes 1852. december 7-én levelet írt Jászberénybe özv. Baráth Ferencné anyósának. Ebben halálra ítélt veje, Baranyi Bálintfi István kérésére beszámolt a kivégzés előtti utolsó óráinak eseményeiről anyósának, rajta keresztül pedig várandós feleségének és négy gyermekének.

A vádról, a halálra ítélet okáról keveset tudunk meg. A beszámoló annál többet árul el a 30 éves Baranyi István „földes” (gazdálkodó) búcsúzásáról, végrendelezéséről. A maga nemében ritka forrás a „jó halálra készülés” megható folyamatában mutatja be az elítélt Baranyi István és a kirendelt lelkipásztor, Áts Benjámín szerepét.

FRAUHAMMER KRISZTINA

(Gál Ferenc Egyetem – Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár, Szegedi Zsidó Hitközség Archívuma)

Egy speciális kézirat napló hagyaték a 20. század első évtizedeiből

Tervezett előadásomban egy különleges, 20. századi napló hagyatékot szeretnék bemutatni és elemezni. A személyes bejegyzésekkel teli naplók egy szegedi zsidó műkedvelő mérnök, grafikus Tardos-Taussig Ármin (1874-1936) műtermében “születtek” 1917 és 1935 között. Az öt vaskos könyvnyi, mintegy 1500 oldalas forrás műfaja nehezen meghatározható. Talán a 19. század második felétől népszerű aláírásgyűjtő emlékkönyvek inspirálták “megnyitásukat”, ám sokkal többek annál. A bejegyző művészek, zenészek, színészek, írók, költők (számuk több száz), sokszor egészen hosszú, a korra, egy eseményre, egy személyre vonatkozó reflexiókat jegyeztek bele, amit nem egyszer apró műalkotásokkal is kiegészítettek. A tulajdonos pedig saját meglátásait, fotóit, újságkivágatait tette melléjük. Ezek egyvelegéből egy különleges “időkapszula” született, amely lehetővé teszi, hogy a könyvek tartalmának több rétegét is bemutassuk. Egyszerre művelődéstörténeti kordokumentum, a nagyvárosi asszimilálódott zsidóság kapcsolati hálójának tükré és egy egyén sajátos világszemléletét tükröző napló.

PÉTI MIKLÓS

(KGRE BTK Aglisztika Intézet)

A Kisfaludy Társaság 1904-es pályázatának kéziratosa az MTA kéziratárában

1903. február 4-én a Kisfaludy Társaság pályázatot írt ki „nagyobb elbeszélő költemény műfordítására.” Az 1904. október 31-ig beérkezett 20 pályamű között találunk antik eposzokat (részletek Homéroszból, Vergilius), középkori német költeményeket (Hartmann von Aue *Gregorius*át vagy a Gudrun-éneket), népi eposzt (Kalevala részletet), de 18–19. századi műveket is (Goethe, Lermontov, Heine, Mistral). A legnagyobb számban azonban a nagy 19. századi angol romantikus költő, Lord Byron különböző műveinek a fordításait küldték be a pályázók. A hat Byron-pályaműből három a *Childe Harold zarándoklata* című elbeszélő költeményből készült, közöttük kiemelt jelentőségű a 15. számú, „Felleg” jellegével beküldött tétel, mely az akkor még csak 19 éves Kosztolányi Dezső munkája. A pályaművek túlnyomó része kézzel írott tisztázat (kis részük gépirásos szöveg), némelyikük azonban kifejezetten a nyomtatott könyvek konvencióinak megfelelően közli a szöveget. Előadásomban bemutatom a fennmaradt pályázati anyagban megtalálható kéziratok jellegzetességeit, különös tekintettel az újonnan azonosított Kosztolányi-kéziratra.

Görög hérószok, terézvárosi kiskamaszok. A Gombosi fivérek mitológiai kézikönyve

Az előadás tárgya, *A görög és a római mythologia* című kéziratos könyvecske mind fizikai realitásában, mind tartalmában egyedülálló alkotás. A kisalakú, vászonba kötött mű a Gombosi testvérek magánkiadásában látott napvilágot, feltehetően az 1910-es évek közepén. A kötet alkotói (azaz szerkesztői, másolói, illusztrátorai és könyvkötői) a széles látókörű, európai műveltségű értelmiségi családban nevelkedő Gombosi gyerekek, a Markó utcai főreál tanulói, közelebbről a majdani zenetörténész Ottó (1902–1955) és a művészettörténész György (1904–1945). Az ókor iránti érdeklődés, iskolai olvasmányélmények, általános könyvkultúra, képzőművészeti fogékonyság, kiváló kezűgyesség és a mindezeknek keretet adó szerepjáték eredményeképp létrejött mű elemzésének célja kettős. Az egyik a görög vallás hőselbeszéléseiből válogató kompilátum forrásainak felkutatása, a kéziratos másolat és a bizonyára nyomtatott forrásszöveg(ek) összevetése. A másik, ennél is fontosabb cél a *Mythologia* tágabb művelődéstörténeti kontextusba helyezése s ezáltal annak felderítésére, milyen szereppel bírhatott e figyelemre méltó kreativitásról tanúskodó gyerekkori alkotás a két nemzetközi hírű kutató szellemi kibontakozásában és későbbi munkásságában.

SZEKCIÓ VI.**KÖNYVTÁRAK, KÉZIRATOK**

S.E.R.VARGA LAJOS

(Váci segédpüspök, OKGYK igazgató)

Bejegyzés két könyvben a Bissingen hagyatékából a Váci -egyházmegyei Könyvtárban

A Váci Egyházmegyei Könyvtár tulajdonát képező két könyvben található bejegyzés képezi a jelen tanulmány tárgyát. A két könyvet címlap hiányában Boros István tudományos főmunkatárs azonosította be. Mindkét kötet Antonius Mayer S.J. egy-egy munkáját tartalmazza. Az alábbi munkáról van szó:

Philosophia peripatetica antiquum principiis... Tomus III. seu Philosophia particularis Pars I. Ingolstadii: 1739. 520 p.

Philosophia peripatetica antiquum principiis ... Tomus IV. seu Physicae Particularis pars II. cum Metaphisica. Ingolstadii Sumptibus Viduae Joannis Andreae de la Haye bibliophilae. Typisa Joannis Pauili Schjleig, Typoggr. Academ. Anno M.D. 1739. 550 p.

Mindkét könyv kötése feltűnően díszes, melyből arra lehet következtetni, hogy e könyvek tulajdonosa anyagilag is tehetős személy lehetett. Ezekben a kiadványokban ugyanazon kéz írása által a kötéstáblák retróján vers található. Ebből kiderül, hogy az illető társadalmi státusa szabad (liber) báró. Nevének eldöntése már nem ennyire egyszerű, mert a megszólításban Josefe Cajetane névre hallgat, tehát pontosan a vezetéknev hiányzik. Ezt onnét lehet tudni, hogy mindkét név vocativusban áll, a vezetéknev pedig nem tehető ebbe az esetbe, így tehát Cajetan vezetéknev elvetendő. A két versből az is kiderül, hogy a bejegyzés idejében a könyv tulajdonosa császári szónok volt. További adatot nyújt a tulajdonos kilétének kiderítésére vonatkozóan, hogy a címzett címerében az ajánló sorok elbeszélése szerint griff madár és szfinkx található. Ez az adat vezet el a valószínű helyes megoldásra, miszerint a címzett nem más mint br. Bissingen József Kajetán. Ezek után pedig azt kell feltételeznünk, hogy a kötet gr. Bissingen-Nippenburg Ernő, yassi felszentelt püspök, nagyprépost (+1820) rokonságából származik. Ő pedig váci kanonok volt, akinek rokonságáról van szó. Maga Bissingen Ernő is jeles donatora volt a váci székesegyháznak, akitől miseruha és első osztályú ötvösmunka (kehely és patena) került a székesegyházi kincstárba. Könyvtára vélhetően a káptalani vagy püspöki könyvtárba került, ahonnan a könyvek az 1875-ben alapított Egyházmegyei Könyvtárba kerültek. A könyv kötése talán bécsi eredetű?

IVANCSÓ ISTVÁN

(Görög-katolikus pap, professzor emeritus)

Duliskovics János *Carmen Gratulatorium* című, Krucsay Mihály ungvári szemináriumi rektort köszöntő versének bemutatása

Carmen Gratulatorium Reverendissimo Domino Domino Michaeli Krutsay, Rectori Seminarii Unghvariensis, In sincerum devotionis specimen dum Onomasim suae diei Celebraret Octava Novembris. Nomine Alumnorum Seminarii Eiusdem Primum in Annum praecinente Joanne Duliskovics, dicatum.

A III. Scirptorium konferencián, midőn a Krucsay Mihály által készített első teljes liturgiafordításunkat mutattam be Egerben, említettem ezt az iratot is, jelezve, hogy egy újabb előadásom szívesen előtárom. Azóta sikerült nemcsak a költeményt feldolgozni, hanem a szerzőjéről is információkat gyűjteni. Illetve magáról az ünnepeltről is további adatokat szerezni. Előadásomban tehát ezeket szeretném bemutatni.

Szerintem nagyon érkfeszítő, hogy egy elsőéves kispap gönyörű, három oldalas ódát tud írni disztichonban latin nyelven, háttérként magas kkalitású klasszikus műveltséggel.

Tisztelettel kérem előadásom elfogadását, mellyel - remélhetőleg - gazdagítani tudom a konferenciát.

MAJOROSSY IMRE

(Eszmetörténeti Kutatóközpont Magyarágkutató Intézet)

Exercicios de devocion. A Klimo-könyvtár egyetlen spanyol kézírata

A tudásnak és bölcsességnek méltán ünnepekt pécsi tárházában, mely földrajzi helyzetéből és évezredes, de ha szerények vagyunk, az idei esztendőben kétszázötven éves múltjának köszönhetően elsősorban a latin és a német nyelvű művek őrzőhelye, csupán egyetlen spanyol nyelvű kéziratot találunk, amely már önmagában is van annyira figyelemreméltó, hogy a Scriptorium-konferenciák egyik előadásának témájává emeljük. Az *Exercicios de devocion modo De examinar la conciencia cada dia* című kézíratos, negyedré méretű, százötvenegy, kézzel írott lapot tartalmazó, bőrkötéses könyvecske semmiféle utalást nem tartalmaz arra, hogy ki szerkesztette, ki jegyezte le, továbbá hol és mikor készülhetett – leszámítva azt a külön papírdarabkán található szárazpecsétet, amelyen az 1784-es évszám olvasható.

Az előadás titkolt és korántsem bizonyosan megvalósítható célja, hogy a kötet elkészültének legalább körülbelüli időhatárait meghatározza – mindenképpen ismerteti azonban a kötet szövegeinek műfaji típusait és föltételezhető használati módját.

TOMKÓ ZOLTÁN

(HUN-REN–OSZK Fragmenta et Codices Kutatócsoport)

A Trautson-hagyaték Kalocsán őrzött darabjai

A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár gyűjteményében számos olyan kézirat és nyomtatvány található, melyeket első látásra – az őrzési helyükön kívül – semmi sem köt össze egymással. A kötetek exlibriseinek, possessorbejegyzéseinek vizsgálata azonban felfedi, hogy ezek valaha a Habsburg Monarchia egyik jelentős nemesi családjának, az eredetileg Tirolból származó Trautsonoknak a könyvtárába tartoztak. A Kalocsán található Trautson-féle kötetek legkorábbi azonosítható possessora Johann III. von Trautson (kb. 1507–1589), a legutolsó pedig Johann Leopold Donat von Trautson (1659–1724), aki többek között I. József nevelőjeként is ismert. A gyűjteményt a család generációkon

keresztül birtokolta és gyarapította, a kalocsai kéziratok és nyomtatványok alapján legalább a 16. századtól kezdve a 18. század elejéig.

Előadásomban egyrészt ismertetem a Trautson-hagyaték kalocsai darabjait, és hogy ezek a család mely tagjaihoz köthetőek, másrészt arra a kérdésre keresem a választ, hogy hogyan és milyen úton kerülhettek mai őrzőhelyükre.

KISDI KLÁRA

(HUN-REN-OSZK Fragmenta et Codices Kutatócsoport)

Két titokzatos címerpajzs a kalocsai kódexeken: ki lehetett az Ms 177 és az Ms 383 korábbi tulajdonosa?

A Kalocsai Főszékesegyházi Könyvtár két olyan középkori kéziratot is őriz, amelyekbe egy mindezidáig beazonosítatlan, színes címert rajzoltak egykori tulajdonosai. Egyik a könyvtár legrégebbi darabja, az ún. "Fulgentius-kódex" (11. század), a másik, mintegy négy évszázaddal fiatalabb kódex pedig Guillelmus Durandus kánonjogi tárgyú munkáját tartalmazza.

Mindkettőt Kollonitz László érsek (1787–1817) hozhatta magával Kalocsára korábbi püspöki székhelyéről, Nagyváradról (1780–1788). Ő feltehetőleg az 1780-as években, monasztikus könyvtárak aukcióin vásárolta a könyveket. De vajon meddig követhető vissza a kódexek sorsa?

Az előadás a címer - és így a könyvek - egykori tulajdonosainak személyére próbál fényt deríteni, a Nagyváradtal szomszédos régió legnagyobb könyvtára, a gyulafehérvári Batthyáneum gyűjteményében találva hozzá párhuzamokat.